

Radó Gábor

A szemészeti nevezetek első magyarítása Fabini János tankönyvében (melyt Vajnócz János fordított magyarra)

ÉLETÚTJA

Fabini János Teofil (eredeti nevén Johann Gottfried Fabini) 1791-ben született Hásságon, erdélyi evangélikus lelkész fiaként. Középiskolai tanulmányait Szászmedgyesen és Kolozsvárott végezte. 1810 és 1815 között a bécsi egyetem hallgatója volt. A rendszeres vizsgák letétele után az Allgemeines Krankenhausban a szemészet XIX. századi nagy fellendülését indító, iskolateremtő Beer professzor segédje lett. 1816-ban orvosdoktorrá és szemorvossá avatták. Doktori értekezését (*Dissertatio inauguralis medica de Amaurosi*) meleg szavakkal tisztelt mesterének ajánlotta.

1817-ben meghívták a pesti egyetem újonnan szervezett szemklinikájára igazgatónak. A szemészet történetének első önálló egyetemi klinikáján az első egyetemi tanár lett.

Igazgatói kinevezését élénk vita előzte meg. A kancellária mindkét jelölt bécsi egyetemi kari meghallgatása után Fabinit javasolta Fodor András dobokamegyei volt főorvos, sebészdoctör ellenében. A pesti kar ellenezte Fabini kinevezését arra hivatkozva, hogy a magyar nyelvben nem eléggé jártas. A kar kifejtette, ha Fabini foglalja el a tanszéket, a csak magyarul értő hallgatók ki lesznek zárva a szemészet elsajátíthatásából, és kénytelenek lesznek külföldre menni. A kar álláspontját fogadta el az egyetemi magisztrátus, a helytartótanácsa és a magyar kancellária is. Báró Stífft András államtanácsos ellentétes érvelése azonban erősebb volt, miszerint az erdélyi magyar Fabini igenis beszél magyarul, csak túlzott szerénységből nyilatkozott úgy, hogy szüksége van még néhány hónapra, míg előadásait magyar nyelven tarthatja meg.

„A pesti egyetem nagyon is szerencsésnek mondhatja magát, hogy egy olyan kiváló egyént kapott, aminő Fabini, mert nélküle továbbra is fennmaradt volna az a helyzet, hogy azok a magyarok, akik műtő-szemészek akartak lenni, Bécsbe kényszerülnek utazni.” (3)

A felség végül Fabinit nevezte ki. Harmincéves fényes tanári pályája bizonyította a döntés helyességét.

1840-ben magyar nemességet kapott, akkor neve *Fabinyra* változott. 1846-ban királyi tanácsos és Pest vármegye táblabírája lett. Tagja volt a bécsi orvosi karnak és több orvostársaságnak. 1839–40-ben az orvosi kar dékánja, 1846–47-ben rektora volt.

1847-ben a műtőasztalnál rosszul lett, és néhány nap múlva meghalt. A Váci úti temetőbe temették, annak felszámolása-kor a Kerepesi úti temetőbe kerültek hamvai, végül a család az 1970-es években átvitte a farkasréti temetőbe.

MUNKÁSSÁGA

Egyetemi székfoglaló beszédében kifejtette:

a szemészet „belső összefüggésben van az összes orvostudománnyal”.

Céljaként fogalmazta meg, hogy

„tanítványait koholt elméletektől mentesen alapos és észszerű tudományra oktassa”.

Fő műve először 1823-ban jelent meg Pesten, latinul: *Doctrina de morbis oculorum*. Több újrakiadása volt; megjelent németül, angolul, olaszul, hollandul is. Számos egyetemen tankönyvként használták egészen az 1850-es évekig, amikor a szemtükrő felfedezése a szemészetben új korszakot nyitott. Magyarra Vajnócz János, kedves tanítványa fordította *Fabini János tanítmánya a szembetegségekről* címmel 1837-ben.

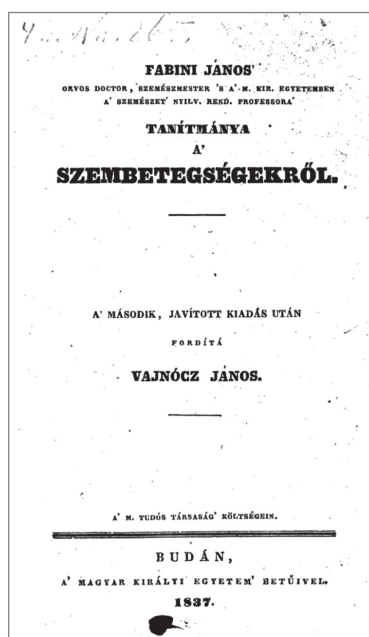
Bevezette a szemészet betegágy melletti gyakorlati oktatását, amihez hallgatóitól az előírt elméleti tudást megkövetelte. A szürkehálygműtétekben fokozatosan áttért a hályogszűrésről a hályogkivonásra. A szaruhártya betegségeiről *Corneae morbis* címmel írt tankönyvet – olaszra és magyarra is lefordították.

Több cikke jelent meg az *Orvosi Tárban*:

- A helybeli vérűritések czélirányos használatáról a szem betegségeiben.
- A szivárványhártya hiányáról.
- A kancsalság műtétéről némely észrevételek.

FABINI JÁNOS TANÍTMÁNYA A SZEMBETEGSÉGEKRŐL

Ez az első magyar nyelvű átfogó szemészeti munka, az akkor használatos szemészeti szakkifejezések első magyar tára. Bugát Pál csak négy évvel később, 1841-ben javasolta a magyar orvosi nyelv megújítását a szemészeti kifejezésekben. Vajnócz fordítása, mivel az első magyar nyelvű szemészeti tankönyv, irányadó lehetett.

A *Doctrina de morbis oculorum* magyar fordítása tanítványa, Vajnócz János munkája (1937-ben jelent meg a fordító korai halála után)

ORVOSI NYELVI VONATKOZÁSOK

A kifejezések jelentős része tükörfordítás, magán viseli a nyelvújítás jegyeit.

Ma is így használjuk:

oedema	vizeny
conjunctiva	kőhártya
trachoma	egyiptomi szemgyulladás
strabismus convergens	összehajló (összetérő) kancsalság
strabismus divergens	terpedő (széttérő) kancsalság
hypopyon	csarnokgeny (így!)
diagnosis	kőresméret
oculus artificialis	műleges szem, műszem
cornea	szaru
scintillatio oculorum	szikralátás
hordeolum	árpaszem
iris	szivárványhártya
amblyopia	látomplás (tompalátás)

Találó, már nem használatos kifejezések:

		Mai nevezet
gangraena	fene	üszög
papula	bibircs	börgöb
impetigo	bőrszeny (így!)	ótvár
epidermis	felbőr	felhám
exophthalmus	dülszem	szemkidülldés
coagulum	hegedmény	véralvadék
recidiva	kórismétlet	kiújulás
synechia anterior	előheg	előlső lenövés
tarsus	pillaporcz	pillaváz
blepharitis erysipelacea	orbáncos szemhéjlob	

Ma elavultnak tűnő kifejezések:

		Mai nevezet
thrombus	csüllő, vércsomó	vérrög
cicatrix	heg	jegy
heglens cristallina	jéglencse	szemlencse
pupilla	láta	szembogár
hallucinatio visus	láttévedés	érzékcshalódás
tuberculosis	görvély	gümőkór
ecchymoma	köttvéromlany	köttőhártya-bevérzés
epiphora	könyár (így!)	könnyezés
exfoliatio	kirétegzés	hámítás
carcinoma	rákfene	rák
steatoma	szalonnás daganat	zsírdaganat
scorbutus	súly	C-vitamin-hiány
phthisis	szemvész	szemzsugorodás
nystagmus	szemgörcs	szemtekerezgés
verruca	varancs	szemölcs
lagophthalmus	nyúl szem	szemrés tökéletlen záródása
ektropium	kiszegély	szemhéjkifordulás
entropium	beszegély	szemhéjbefordulás
pterygium	szemröp	kúszóhályog
sclera	tülkhártya	ínhártya
chalazeon	kóárpa	jégárpa

Ma inkább körülírjuk – jobb kifejezést azóta sem találtak:

morbis endemicus	honos nyavalya
ophthalmia sympathica	együttzemes bántalom
sarcoma	husany
nyctalopia	napvakság
scotoma	setétlátás
prolapsus iridis	szivárványiszam
trichiasis	szőrszem

A szakkifejezések jelentős része ma már értelmezhetetlen: a tankönyv szerzője gyertyafénnyel, petróleumlámpával, természetes fénnyel és nagyítóval vizsgált. Ennek megfelelően a szemészet súlypontjai máshol voltak.

ZÁRSZÓ

Bugát Pál így búcsúztatta:

„...orvosi rendünknek első nagyságú csillaga volt.”

A család emlékét példamutatóan ápolja: alapítványt hoztak létre a Vakok Intézetében nevelkedő látássérülteknek.

A Zrínyi utca 9. számú műemlékházon, amelyet Hild József Fabininak tervezett, emléktáblája van. Nagyszebenben utca viseli nevét.

IRODALOM

1. Bartók István *A magyar szemészet története* Budapest, Akadémiai Kiadó 1954.
2. Bögi Júlia *A szemészet története egyetemünkön Nagyszombattól a Mária utcáig* Budapest, a Semmelweis Egyetem és a Schulek Vilmos Alapítvány kiadása 2013.
3. Győry Tibor *Az orvostudomány története 1770–1935* Budapest, a Pázmány Péter Tudományegyetem kiadása 1936.

Valamennyien a nyelv munkásai vagyunk. A nyelv a tudósnek erekle, a költőnek, az írónak hangszer, a hírlapírónak fegyver. Vajon nem közös érdekünk-e, hogy ez az erekle minél tisztább, hogy ez a hangszer minél zengőbb, hogy ez a fegyver minél fényesebb és élesebb legyen?

Kosztolányi Dezső

Hogy a kommunikációs helyzet alakítja szövegünk stílusát, alighanem közhely. Hogy a közvetlen partner stílusa belejátszik sajátunkba – akár úgy, hogy hozzá hasonulni törekszünk; akár úgy, hogy különbözni akarunk tőle – elég nyilvánvaló. De ez a fölfedezésnek semmiképp sem tekintendő tény sejteti, miért is kerülünk a korstílus bűvöletébe. S azt is, mekkora erőfeszítéssel vonhatjuk ki magunkat – legalább részben – nyomasztó hatása alól; vállalva a beavatatlanság, sőt a maradiság kellemetlen látszatát. A korstílussal szembefordulni? Nemcsak nyelvi ízlés meg műveltség, hanem személyes bátorság és állhatatosság dolga is. Ezért olyan küzdelmes a mindenkori nyelvművelés...

Hernádi Sándor
(*Magyar szó, magyar beszéd* Budapest, Osiris Kiadó 1996)